

УДК 165.62

Андрій Іванчук**«ПРИНЦИП ПРИНЦИПІВ» ТА МЕТОД ФЕНОМЕНОЛОГІЇ**

У статті розглядається «принцип принципів», що є основою феноменологічного методу. «Принцип принципів» розуміється як новий підхід у філософії, який, з одного боку, знімає наявні дуалізми історії філософії, а з іншого – слугує плідною засадою у творенні різних філософських концепцій. У такому стосунку приводяться різні моделі: онтична в Гусерля, онтологічна в Гайдеггера та «феноменології дару» Маріона. На підставі поданого аналізу постулюється універсалізм та функціональність такого «принципу принципів».

Ключові слова: феномен, феноменологічний метод, «принцип усіх принципів», феноменологічна редукція.

A. Ivanchuk**«PRINCIPLE OF PRINCIPLES» AND PHENOMENOLOGICAL METHOD**

Among various philosophical ideas developed in 20th century phenomenology plays significant role. One way or the other it determines understanding of the basic principles of contemporary patterns in philosophy. From this point of view article «»Principle Of The Principles» And Phenomenological Method».

Main point lies in fluent understanding of one of the basic concepts of Phenomenology, Principle of Principles. It may be determined as: «Back to the Things!». In other words it demands to clear the perception of thing from any theoretical or practical knowledge about it leaving clear perception of thing only as a thing. This new look on the thing as an act of seeing is consisted of three basic parts: intuition analysis and description. First two criteria are aimed to define the thing and the third one is making judgment based on two previous. Such specific perception of all things give possibility to eliminate existing historical dualism in the philosophical perception of the world, such as Kant's Noumenon and Phenomenon or Hegel's Phenomenon and Essence.

From the point of view of Principle of principles, along with the definition of the Phenomenon it is analyzed in context of the history of philosophy. As a basic principle of phenomenological method, it is used in different particular cases by various philosophers. Husserl uses it as ontic, Heidegger – as ontological, Marion in context of the «Phenomenology of Givenness».

This article is showing the ideal an particular usage of the Principle of Principles as a concept of phenomenology and its possibility to be applied in other philosophical spheres. On one hand principle is perceive as basic concepts of philosophical approach. At the same time it is used to criticize that time existing philosophical ideas.

Key words: phenomenological method, «principle of principles», phenomenon, phenomenological reduction.

A. Иванчук**«ПРИНЦИП ПРИНЦИПОВ» И МЕТОД ФЕНОМЕНОЛОГИИ**

В статье рассматривается «принцип принципов», являющийся частью феноменологического метода. «Принцип принцип» понимается в качестве нового подхода в философии, который, с одной стороны, снимает дуализмы истории философии, с другой – служит плодотворной базой для создания различных философских концепций. В этом отношении приводятся различные модели: онтическая у Гуссерля, онтологическая у Хайдеггера и «феноменологии дара» у Марриона. Вследствие проведенного анализа постулируются универсализм и функциональность данного «принципа принципов».

Ключевые слова: феномен, феноменологический метод, «принцип всех принципов», феноменологическая редукция.

Входження в традицію феноменології вимагає не лише уважного й відповідального вчитування та дослідження текстів, а й кардинальної зміни у самому баченні світу, специфічного налаштування погляду. Така умова є єдиною можливістю подальшого розуміння цієї традиції, адже для її освоєння в жодному разі не буде достатньо на підставі оволодіння кількома аксіоматичними положеннями та шляхом дедукцій розбудувувати низку ідей. Необхідно ще дещо.

В одному зі своїх спогадів М. Гайдеггер згадував: «викладання Гусерля проходило у формі поступового, крок за кроком, тренування феноменологічного «бачення»» [8]. Це висловлювання повинне викликати подив, адже самому метрові думки також знадобився час, щоб навчитись цьому «баченню», не кажучи вже про становище звичайної людини. Закономірне і відповідне питання про характер такого явища та його суть тематично стоять у розгляді цієї статті.

У вступі до «Буття та ніщо» Ж.-П. Сартр вказує, що феноменологічний тип погляду та стосунку до речей відкидає попередньо наявні дуалізми філософії, серед яких, для прикладу, можна згадати

дуалізму феноменального та ноуменального у Канта чи явища та сутності у Гегеля. «Сучасна думка... Перш за все безсумнівно звільнилась від того дуалізму, коли у суцшому внутрішнє протиставляється зовнішньому. Немає більше зовнішнього, якщо під ним розуміти поверхневу оболонку, яка б приховувала від поглядів істинну природу» [5, с. 31] Згідно з таким підходом, до бачення речей устанавлюється кардинально відмінна парадигма мислення. Істиною стає фактичність речі.

Уже у другому томі «Логічних досліджень» Гусерль, розробляючи програму феноменології, першопринципом філософського розгляду подає заклик «До самих речей!» [3, с. 17], чи більш точно у своїй оригінальності «*Zu den Sachen selbst!*», який у подальших розробках буде носити імена: «евіденції», «принципу усіх принципів», «принципу очевидності» і т. д. Програмним завданням цього принципу є констатування повернення погляду на саму предметність у її самоданності у нашому сприйнятті. У методиці на початку пропонується провести процедуру «епохе», тобто повністю відмовитись від будь-якої заангажованості у попередній досвід та будь-які наявні теорії, актуалізувати повне перенесення світобачення на нову основу, чи «не повинно виносити судження, чи покладати значущість, якщо вони не почерпнуті мною не з евіденції, з досвіду, у яких відповідні речі та стан речей присутні для мене як вони самі» [9, с. 35]. Наступним кроком необхідно «оголити» саму річ перед нашим зором, сприймаючи її в непосредності для того, щоб вона постала нам у своїй первинності: «Жодна мислима теорія не може примусити нас сумніватись у «принципі принципів»: будь-яке дане зі споглядання першоджерела є правовим джерелом пізнання, і все, що *дається* нам в інтуїції з першоджерела (так кажучи, у своїй справжній живій дійсності), необхідно приймати таким, яким воно себе нам дає, але лише у тих рамках, у яких воно себе дає» [2, с. 80]. Гусерль приводить до інтуїтивного розгляду феноменів, вдивляння (*Schau*) в них. У цьому відношенні можна навести цікаву історичну, хоча асинхронну паралель. Така тенденція трапляється у Вітгенштайна, який вже у свій пізній період у відношенні істинного пізнання так і казав: «Не думай, а дивись!» [1, с. 121], а у спогадах його друга Друрі, Вітгенштайн каже, що можна назвати його роботу «феноменологією» [4].

Цікаво, що артикль «*den*» у вислові «*Zu den Sachen selbst!*» відповідає давальному відмінку множини німецької мови, тобто відповідає за «розташування» речі, а не «напрямок» руху до неї самої. Звичний ж переклад, що звучить «до самих речей» конотативно радше спонукає до руху в їхній бік, а не до розміщення споглядання на саму річ. Тому варто розуміти заклик Гусерля саме так, а не інакше.

Конкретніше, як вказує німецький дослідник Г. Шпігельберг, цей акт відбувається так. Вслід за інтуїтуванням предмету відбувається його аналіз, що передбачає розпізнавання специфічних характеристик феномена [10, с. 642–655] Це полягає у виокремленні та формуванні у спогляданні суттєвих ознак феномена. Ці акти можна охарактеризувати як виключно споглядальні, допредикативні дії, услід за якими вже і йде предикація феномена, що приводить до його становлення у формі знання, суб'єкта висловлювання. Цей процес називається дескриптивним актом, що є логічним завершенням споглядання.

Отже, особливе «бачення», що його потрібно освоїти, це пряме споглядання речі у її «оригінальності» з покладанням її самодостатності у даному. Але ж висунення такого «універсального принципу» для скеровування людського пізнання в горизонт істини не є чимось новим. Хоча це й узгоджується із постановкою принципу як наріжною площиною феноменології та не узгоджується з переосмисленням і критикою тогочасних (XIX–XX ст.) емпіристських та позитивістських концепцій. Окрім того, така спрямованість на річ є досить наївною і не є чимось новим для науки.

Справа в тому, що «Принцип принципів» є не лише методичною настановою на правильне пізнання, що вже б достатньо було для встановлення його цінності. Це частина цілого, елемент феноменологічної розробки узагалі. Цей принцип варто мислити не відособлено, як частину теорії чи підходу, а як фундаментальну складову, що пронизує усю споруду феноменології Гусерля та інших, є своєрідним геном цієї філософії. Він і входить в пару з наступним елементом ядра методу – так званою інтенційністю, за допомогою якої і можливо розкрити весь смисл стосунку до феноменології її конституювання.

Сам феномен, який мислиться відособлено, як натурально даний у сприйнятті, який незалежно подразнює нашу чуттєвість і цим забезпечує своє існування в горизонті нашої свідомості, – покладається наївно, в рамках так званої природної настанови. Така даність видається вульгарною і далекою від філософії, однак вона уможливілює негацію себе самої через відношення до свідомості. Цим відношенням є принцип інтенційності. Дослідник феноменології Я. А. Слінін вказує: «принцип інтенційності свідомості говорить про те, що кожен акт свідомості є направленим на який-небудь об'єкт; при цьому важливо, що об'єкт, на який направлений той чи інший акт свідомості, сам є частиною цього акту, не як звичайно фізичний, а як об'єкт інтенційний» [6, с. 12].

Як елемент корелятивного відношення, інтенційності феномен набуває вже філософського характеру і піддається відповідній розробці. У варіанті Гусерлевої феноменології це вчення про «акти чистої свідомості». З одного боку, перехід до «чистої свідомості» зберігає у собі «принцип принципів» адже слідом за феноменальною даністю предмета, його «відкритістю», ця ж оптимістична настанова використовується й у націленості на саму свідомість. З іншого ж, якщо предмет даний лише через свідомість, то він лише через неї і можливий для неї, що приводить до низки інтроспективних досліджень її самої.

Подані ідеї виглядають досить ясно: кризь заклик повернутись до самих речей із конституюванням нової гносеологічної моделі речі відбувається рефлексія самого мислення до даності предмету у свідомості, віднаходиться структурна характеристика свідомості, що її називаємо інтенційністю, за чим вже в рамках його теорії Гусерлем проводиться розробка його концепції.

Ілюструючи точки розвитку мислення Гусерлевого послідовника – М. Гайдеггера, – учень Ф.-В. фон Германн вказує, що Гусерлева модель містить у собі суперечність: водночас із вірністю «принципові принципів» Гусерль мислить абстрактну теорію свідомості, яка представляє собою розгляд та дескрипцію корелятивних відношень поміж свідомістю та інтенційним предметом. Суперечність ж віднаходиться у тому, що Гусерль залишає одну переднастанову, а саме спосіб *теоретичного* розгляду предмета [25, с. 9]. Залишаючись відданим своїй *теоретичності*, Гусерль обмежує сам предмет одним аспектом. У цьому місці зосереджується одне з розходжень поміж Гайдеггером та Гусерлем.

У цій точці, в якій відбувається одна з незгод між Гайдеггером та Гусерлем, ми можемо знайти деякі плідні думки. Перша полягає в тому, що Гайдеггер залишається феноменологічним при побудові своєї філософії, навіть можна сказати, що він є феноменологічним *par excellence*, адже він продовжує традицію феноменологічного методу, маніфестуючи його принцип, для нього «феноменологія виражається виключно у сформульованій Гусерлем максимі «До самих речей!»» [3, с. 11]. Таким чином підставовістю феноменологічності творчості Гайдеггера є його вірність феноменологічному методу, а не певним тематизованим структурам Гусерлевої творчості. Також ми стикаємось із розкриттям суті методу, який вже не обмежується позірними рамками ходів думки Гусерля, а актуалізується як чиста самостійність, даючи феноменології розгортатись із більшою свободою. Однак, як би не було парадоксально, позицію Гусерля можна також розцінювати по-іншому, а саме у вірності необхідності відсутності певної упередженості для філософа і надання преференції повній свободі споглядання, а не певній думці.

Вихід з так званої природної настанови відбувається шляхом проведення редукції – ігнорування емпіричного досвіду та звернення до самої свідомості. Ця процедура спрямована на виявлення її внутрішнього життя разом із переживаннями, дескрипцією актів й того, що в цих актах усвідомлено. Але така настанова, як виявилось є обмеженою, можна додати, – площиною онтичного. Філософія Мартіна Гайдеггера розвивається всупереч онтичному. Її сферою і завданням є поворот від онтичного до онтологічного, вона полягає в редукції до буття.

Феномен у вченні Гайдеггера розуміється як те, що є «саме-по-собі-себе-показує» [7, с. 28] та відрізняється від явища, у значенні «видимості» (Schein). «Видимість» ж розуміється, як щось, що «себе виявляє» однак у «дійсності таким не є», як симптом та представляє собою феномен у вульгарному вигляді. Феномен у такому розумінні представляє собою суще, і може містити цінність лише для позитивно-наукового дослідження чи природного розгляду. Натомість феномен в істинному значенні, як те, що «саме-по-собі-себе-показує», містить у собі потужність, щоб розкривати в ньому буття. У подальшому Гайдеггер розробляє цілу програму аналізу людського буття, що можна частково порівняти з переходом до свідомості у Гусерля, називаючи її екзистенційною аналітикою *Dasein*. У нашому контексті важливо, що для Гайдеггера в феномені розширюється модус даності, онтологічної даності. «Бачене» феномена в Гайдеггера – це буття.

Цікаво, але дивна доля спіткала феноменологію через її потуги до розширення та своєрідну вірність методу. Гусерлевий підхід можна розуміти як редукцію першого рівня, онтичну, що приводить до наявної предметності. У Гайдеггера ж ми простежуємо редукцію другого рівня, онтологічну, яка розширює відкритість феномена до горизонту дослідження буття.

Однак така евристична потужність до розкриття феноменів у сенсі «принципу принципів» є недостатньою для сучасного французького феноменолога – Жана-Люка Маріона. Це полягає у неспроможності описати феномен Іншого. Тому для виправлення цього недоліку Маріон вводить «редукцію до даності» [11, с. 7–71]. Ця редукція до даності й спрямована до розкриття Іншого через феномен Дару. Інший при взаємодії з нами може бути відкритий посередництвом дарування чогось і себе самого нам, а для цього треба могли покластись на цю безпосередню даність, у розкритті Іншого. Коротко, але зрозуміло, що факт розвитку «принципу принципів» демонструє його ефективність; хоча Маріон і критикує онтично-онтологічний підхід, все ж він водночас його розширює.

Таким чином можна підсумувати. Метод «принципу принципів» пропонує нове розуміння феномена взагалі, він елімінує історичні дуалізми стосунку до предметності в сенсі речі-в-собі чи сутності, схованої за явищем. На фундаменті такого перетворення незворотно виростає філософія нового типу, уможлиблюється мислення нового стибу та якості. Це відкриває нові горизонти для мислення, що були приховані від людини. Нове мислення створює нові парадигми, нові шляхи, що продуктивно діє на розвиток філософії. Можливість нового погляду дає шанс у майбутньому використати його при постановці й реалізації інших завдань.

Конститууються й нові підвалини до розуміння дійсності, адже феномен феноменології позбувається статусу наївності та самостійності. Взятий відокремлено, він нічим не відрізняється від феномена

позитивних наук чи буденності, проте, взятий феноменологічно, він змінює не лише онтологію, гносеологію, він змінює характер філософських дисциплін узагалі. Хоча, як філософська цінність, феномен за допомогою низки редукцій віднаходить себе лише у корелятивному відношенні до мислення, це не завадить у новому підході розкрити дійсність по-новому. «Принцип принципів», з одного боку, будучи втілений конкретно в різних філософіях, забезпечує нас філософським знаряддям, з іншого, навіть оптимізм щодо філософського пошуку в майбутньому.

Література:

1. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження / Л. Вітгенштайн ; пер. з нім. Є. Поповича. – К. : «Основи», 1995. – 311 с.
2. Гусерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии. Книга первая / Э. Гусерль ; пер. с нем. А. В. Михайлова. – М. : «Академический проект», 2009. – 489 с.
3. Гусерль Э. Собрание сочинений / Э. Гусерль ; пер. с нем. В. И. Молчанова. – М. : «Гнозис», дом интеллектуальной книги, 2001. – Т. 3. (1) Логические исследования. Т. II. (1). – 472 с.
4. Друри, Морис О'Кон. Беседы с Витгенштейном. [Электронный ресурс] / архив журнала «Логос». – № 1. 1999 (11). – Режим доступа : http://www.ruthenia.ru/logos/number/1999_01/1999_1_08.htm.
5. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто. Опыт феноменологической онтологии : [пер. с фр.] / Ж.-П. Сартр. – М. : АСТ: АСТ МОСКВА, 2009. – 925 с.
6. Слинин Я. А. Эдмунд Гуссерль и его «Картезианские размышления» [предисловие] / Я. А. Слинин // Картезианские размышления / Э. Гуссерль. – СПб. : «Наука», 1998. – С. 5–46.
7. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер ; пер. с нем. В. В. Бибихина. – М. : «Наука», 2006. – 451 с.
8. Хайдеггер М. Мой путь в феноменологию [Электронный ресурс] / М. Хайдеггер // «Логос». – Режим доступа : <http://anthropology.rinet.ru/old/6/put.htm>.
9. Херманн Ф.-В фон. Понятие феноменологии у Хайдеггера и Гуссерля / Ф.-В фон Херманн ; пер. с нем. – Мн. : Прописи, 2000 – 192 с.
10. Шпигельберг Г. Феноменологическое движение. Историческое введение / Г. Шпигельберг ; пер. с англ. под ред. М. Лебедева, О. Никифорова (Ч. 3). – М. : «Логос», 2002. – 680 с.
11. Marion Jean-Luc. Being given: toward a phenomenology of givenness / transl. By Jeffrey L. Kosky. – Stanford, California : Stanford University Press, 2002. – 383 p.

Рецензент – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри історії філософії Львівського національного університету імені І. Я. Франка **А. Й. Дахній**